Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Onderzoek van een bunker uit de Eerste Wereldoorlog aan de Schoorbakkebrug, Schore (Middelkerke) (prov. West-Vlaanderen).

Eindverslag van een toevalsvondst.

Agentschap
**Onroerend
Erfgoed**

COLOFON

TITEL
Onderzoek van een bunker uit de Eerste Wereldoorlog aan de Schoorbakkebrug, Schore (Middelkerke) (prov. West-Vlaanderen). Eindverslag van een toevalsvondst.

REEKS
Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 107

AUTEUR
Marc Dewilde

JAAR VAN UITGAVE
2018

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Sonja Vanblaere

OMSLAGILLUSTRATIE
Het restant van de bunker onder het wegdek, met op de achtergrond de Schoorbakkebrug.
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Marc Dewilde

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ om een kopie te zien van de licentie.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/.

ISSN 1371-4678
D/2018/3241/350

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

ONDERZOEK VAN EEN BUNKER UIT DE EERSTE WERELDOORLOG AAN DE SCHOORBAKKEBRUG, SCHORE (MIDDELKERKE) (PROV. WEST-VLAANDEREN).

Eindverslag van een toevalsvondst.

MARC DEWILDE

Vlaanderen
is erfgoed

INHOUD

1 INLEIDING 5
2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT 8
3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT 9

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN 9
3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE 9
3.3 RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN 10

4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING 10
5 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT 12

5.1 LIGGING, LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT 12
5.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT 13

6 BESCHRIJVING VAN DE SITE 14

6.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE 14
6.2 DE SPOREN EN STRUCTUREN 14
6.3 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE 17

7 SAMENVATTING 21
8 BIBLIOGRAFIE 21

1 INLEIDING

Bij de aanleg van nutsleidingen (water en elektriciteit) in de IJzerdijk in Schore is op 27 september 2018 een bunker aangesneden, net ter hoogte van huisnummer 1. Bvba Lamote voerde de werken uit. Op 3 oktober meldde Luc Meesschaert, regioverantwoordelijke bij Infrax West, de vondst.

Bij de terreinevaluatie op 4 oktober konden in de sleuf enkele waarnemingen gebeuren (lokalisatie, bouwfysische beschrijving, fotografische registratie, …) (Fig. 1). Opzichter Andy Creus (Infrax West) gaf aan dat omwille van de verkeersveiligheid de bunker van zijn dakbedekking zou ontdaan worden en opgevuld. Dit schiep de mogelijkheid om op 11 oktober de waarnemingen te vervolledigen. Het onderzoek werd in een halve dag afgerond.

Fig. 1: Algemeen zicht op de vindplaats tijdens de terreinevaluatie op donderdag 4 oktober. Evaluatie van de aangesneden bunker die verder doorloopt onder het wegdek. Zicht naar het zuiden met op de achtergrond de Schoorbakkebrug.

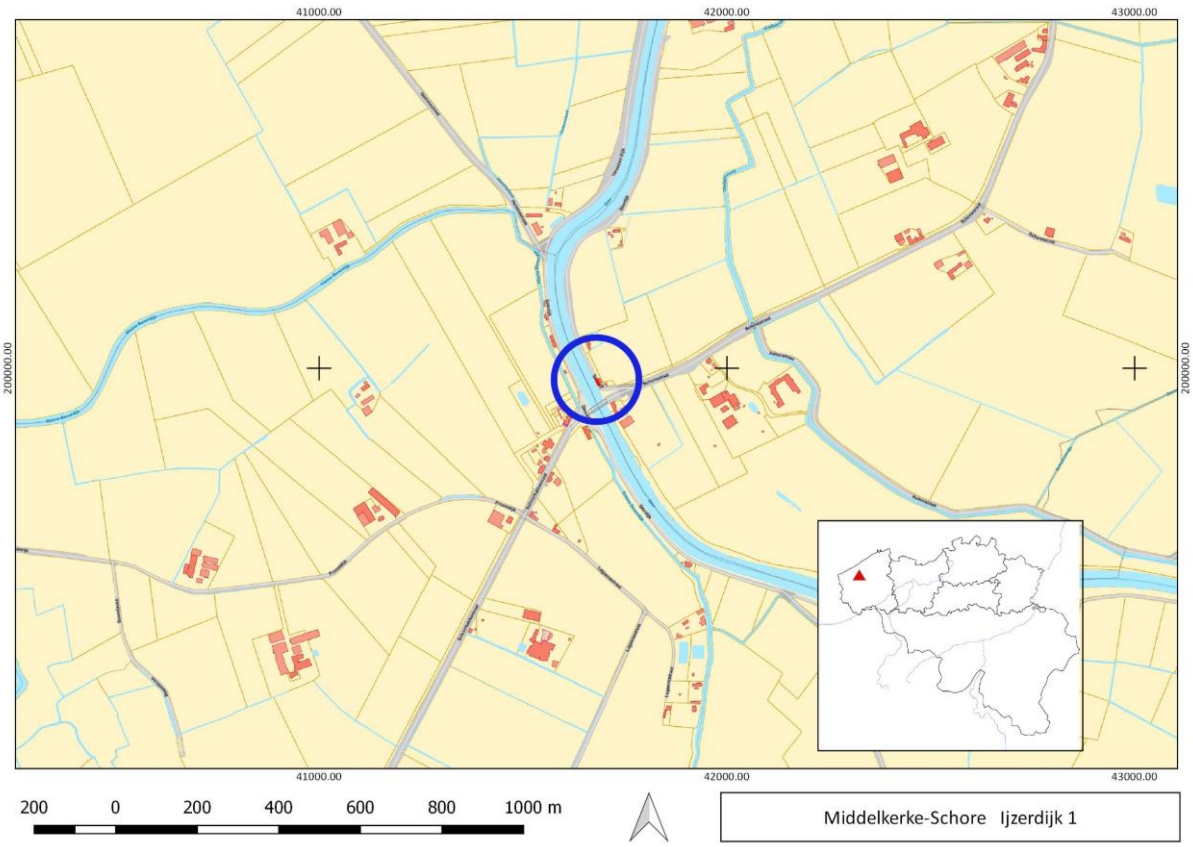

Fig. 2: Lokalisatie van de vindplaats in het tracé van de IJzerdijk op de linkeroever van de IJzer, net ten noorden van de Schoorbakkebrug. GRB kaart, schaal 1:10.000 (©AGIV).

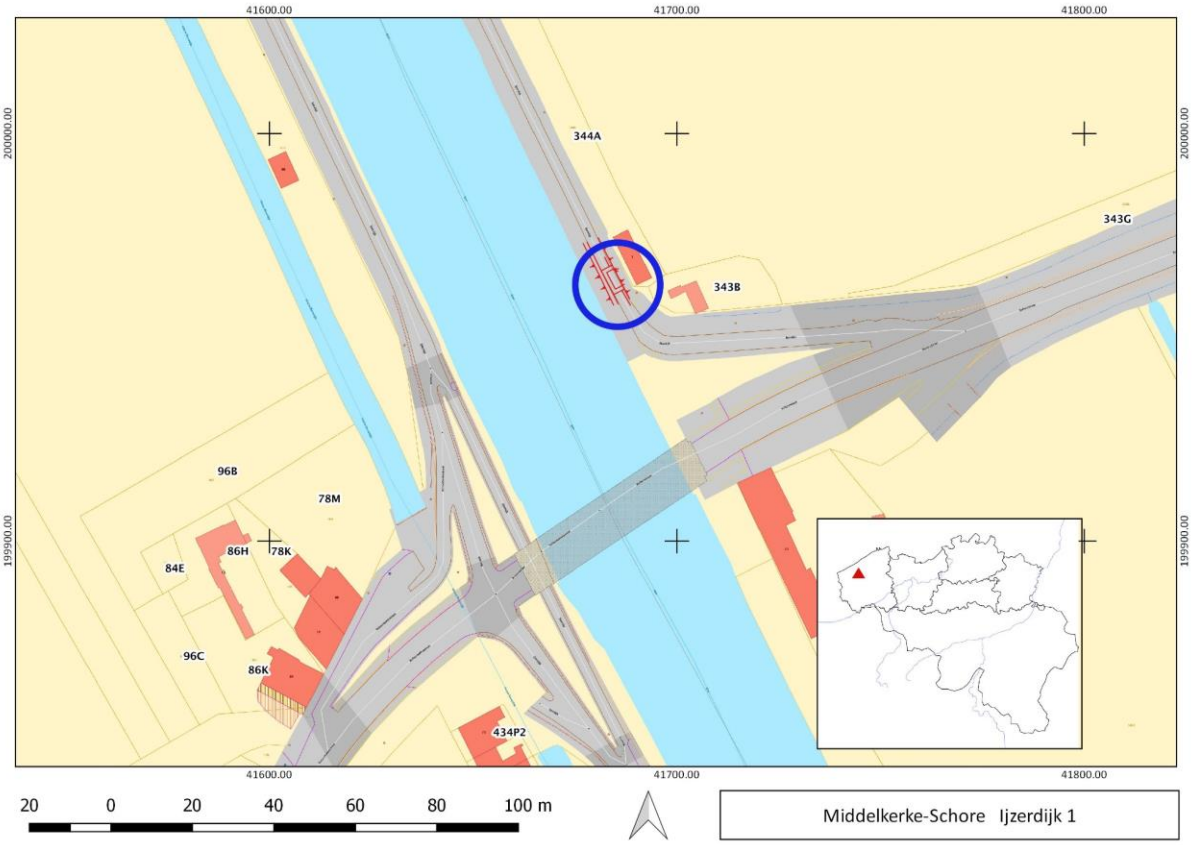

Fig. 3: Lokalisatie van de bunker in het tracé van de IJzerdijk. GRB, schaal 1:1000 (©AGIV).

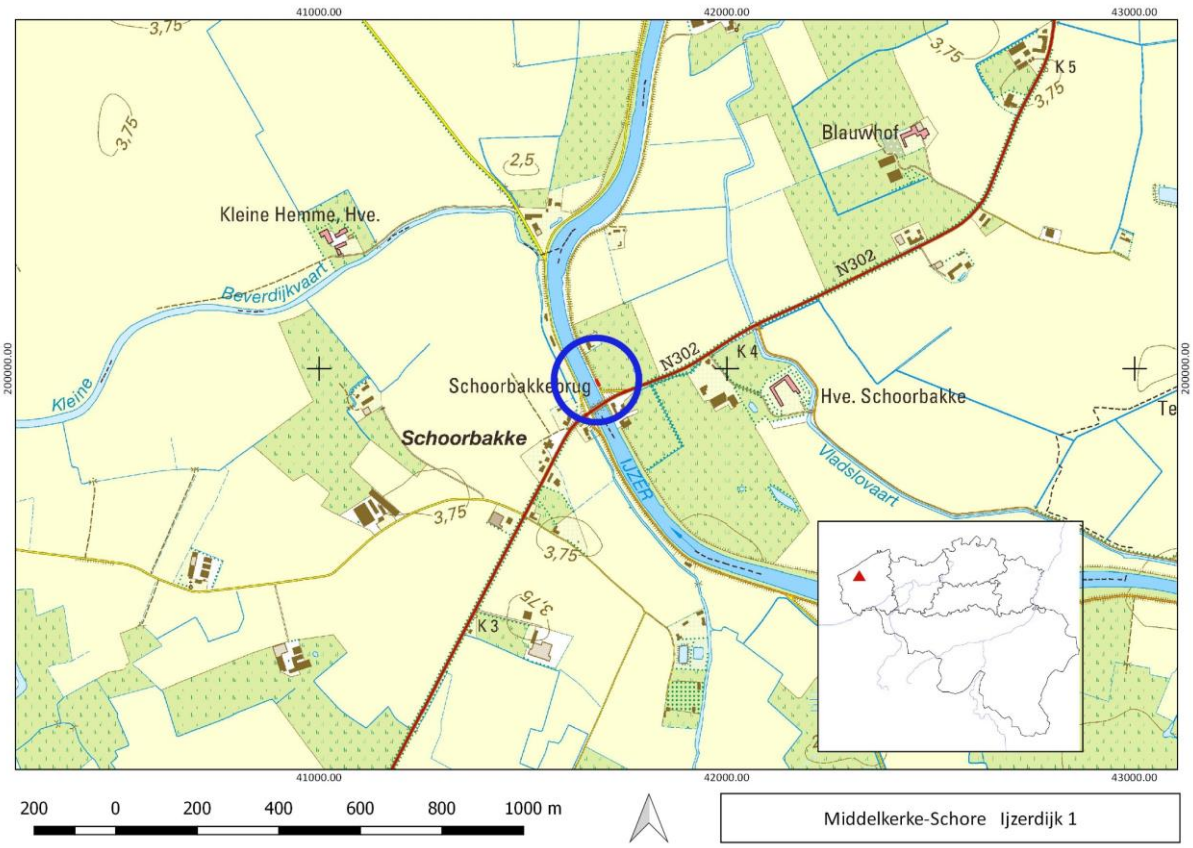

Fig. 4: Lokalisatie op de linkeroever van de IJzer. Topografische kaart, schaal 1:10.000 (©AGIV).

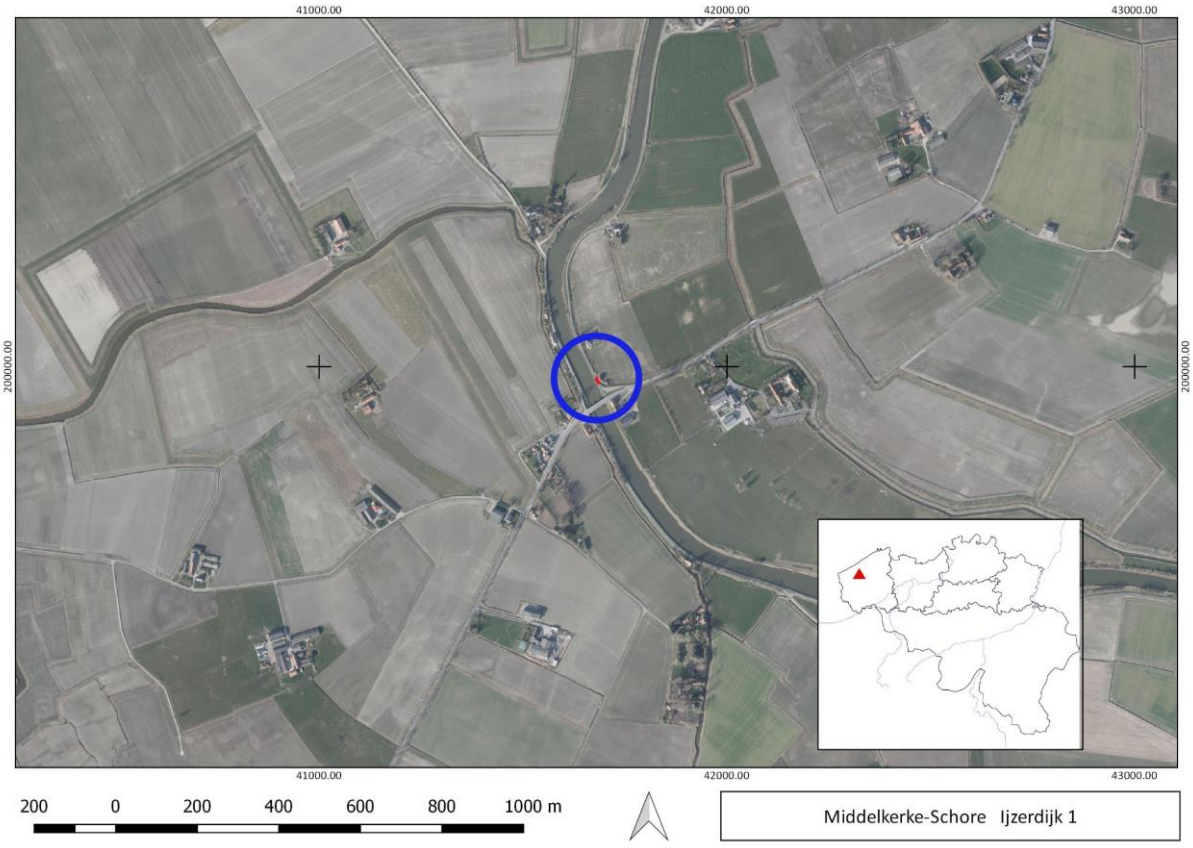

Fig. 5: De vindplaats aangeduid op de meest recente orthofoto, schaal 1:10.000 (©AGIV).

2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

Schore (Middelkerke) – IJzerdijk 1

Projectcode	2018I160
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (OE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001
Veldwerkleider	Marc Dewilde
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	West-Vlaanderen
Gemeente	Middelkerke
Deelgemeente	Schore
Adres	IJzerdijk, ter hoogte van nr. 1
Toponiem	/
Kadastrale informatie	Openbaar domein Middelkerke, 7de Afd., Schore, Sie A
Toevalsvondst	
Datum vondst	27/09/2018
Datum melding	03/10/2018 (ID 338)
Dossiernummer	ID 336
Begin- en einddatum veldwerk	11/10/2018
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	ca. 21 m²

Terreinwerk	Marc Dewilde (veldwerkleider OE) Serge Wackenier (technisch assistent OE) Norbert Clarysse (vrijwilliger)
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Johan Van Laecke (landmeter OE)
Tekenwerk en plannen	Johan Van Laecke
Fotografie terrein	Johan Van Laecke
Rapportage	Marc Dewilde

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 vermeldt het volgende in verband met toevalsvondsten, onder Hoofdstuk 5. Archeologie – Onderafdeling 4. Toevalsvondsten:
Art. 5.1.4. Iedereen die, op een ander moment dan bij het uitvoeren van een archeologisch vooronderzoek, een archeologische opgraving of het gebruik van een metaaldetector, een roerend of onroerend goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het archeologische erfgoedwaarde heeft, is verplicht daarvan binnen drie dagen aangifte te doen bij het agentschap. De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen. In voorkomend geval brengt het agentschap de zakelijkrechthouder en de gebruiker van de betrokken percelen, als ze niet de vinder zijn, en de gemeenten waar de vondsten worden gedaan ervan op de hoogte dat er vondsten zijn gedaan die vermoedelijk archeologische erfgoedwaarde hebben en wat de rechtsgevolgen daarvan zijn. De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte:
1° de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren;
2° de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen;
3° de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap.
De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen.
Na het onderzoek, vermeld in het derde lid, 3°, kan het agentschap de termijn van tien dagen inkorten of verlengen. Het agentschap brengt de zakelijkrechthouder en de gebruiker daarvan per beveiligde zending op de hoogte. Na het verstrijken van de termijn zijn de zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder niet langer onderworpen aan het passiefbehoudsbeginsel voor archeologisch erfgoed voor wat betreft de gemelde vondst.

De Memorie van Toelichting van het Onroerenderfgoeddecreet vult aan:
Artikel 5.1.4. (…) De bij decreet opgelegde bewaarmogelijkheden blijven gedurende tien dagen van kracht. Gedurende deze periode beschikt de Vlaamse overheid over de nodige tijd om de noodzakelijke vaststellingen te doen of te laten doen op het terrein. De Vlaamse overheid werkt zoveel mogelijk samen met de betrokken onroerenderfgoedgemeente(n). Op basis van de terreinevaluatie kan de Vlaamse overheid de termijn van tien dagen verlengen of inkorten. Eventuele financiële tegemoetkomingen als gevolg van een termijnverlenging kunnen in uitvoeringsbesluiten worden behandeld (zoals bepaald in artikel 10.3.3). Omdat deze financiële tegemoetkomingen volledig voor rekening van de Vlaamse overheid zijn, is de Vlaamse administratie volledig voor het proces van toevalsvondsten bevoegd.

Het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 vervolledigt als volgt:
Artikel 5.5.4. Met toepassing van artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en in afwijking van artikel 5.5.1 tot en met artikel 5.5.3 van dit besluit geldt voor archeologische vooronderzoeken met ingreep in de bodem en archeologische opgravingen die volgen op een toevalsvondst en uitgevoerd worden door het agentschap, een onmiddellijke toelating.

Een toevalsvondst dient steeds op korte termijn behandeld te worden. Hierdoor beperkt de onderzoeksopdracht zich tot het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Binnen de context van een toevalsvondst kan een voorafgaandelijk bureauonderzoek niet plaatsvinden. Dit bureauonderzoek dat de landschappelijke, bodemkundige, historische en archeologische voorkennis van de vindplaats verzamelt, is noodzakelijkerwijze na het terreinonderzoek gebeurd; de resultaten zijn in dit eindverslag opgenomen (zie 6.).

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aangezien het hier een toevalsvondst betreft, was een voorafgaande vraagstelling niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden.

Voor dit eindverslag is dit onderzoek uitgebreid. De resultaten van het archeologisch onderzoek zijn bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

3.3 RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN

De randvoorwaarden noodzakelijk voor het onderzoek van een toevalsvondst worden beschreven in artikel 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013: '*De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren, de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen, de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap'.*

4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

De terreinevaluatie door het Agentschap gebeurde op donderdag 4 oktober. Daarbij kon enkel een beperkte 'doorsnede' van de bunker onderzocht worden en een blik worden geworpen op de binnenkant van de structuur (Fig. 6 en 7). Omwille van stabiliteitsredenen werd de daaropvolgende week de bunker van zijn dakbedekking ontdaan om later opgevuld te worden. Dit maakte het mogelijk om op donderdag 11 oktober verder onderzoek te doen en de waarnemingen te vervolledigen (Fig. 8).

Fig. 6: Opname van kortbij met zicht op de doorsneden zijmuur van de bunker (rechts). Let op de wapening, die zowel uit betonijzer als uit staven bestaat.

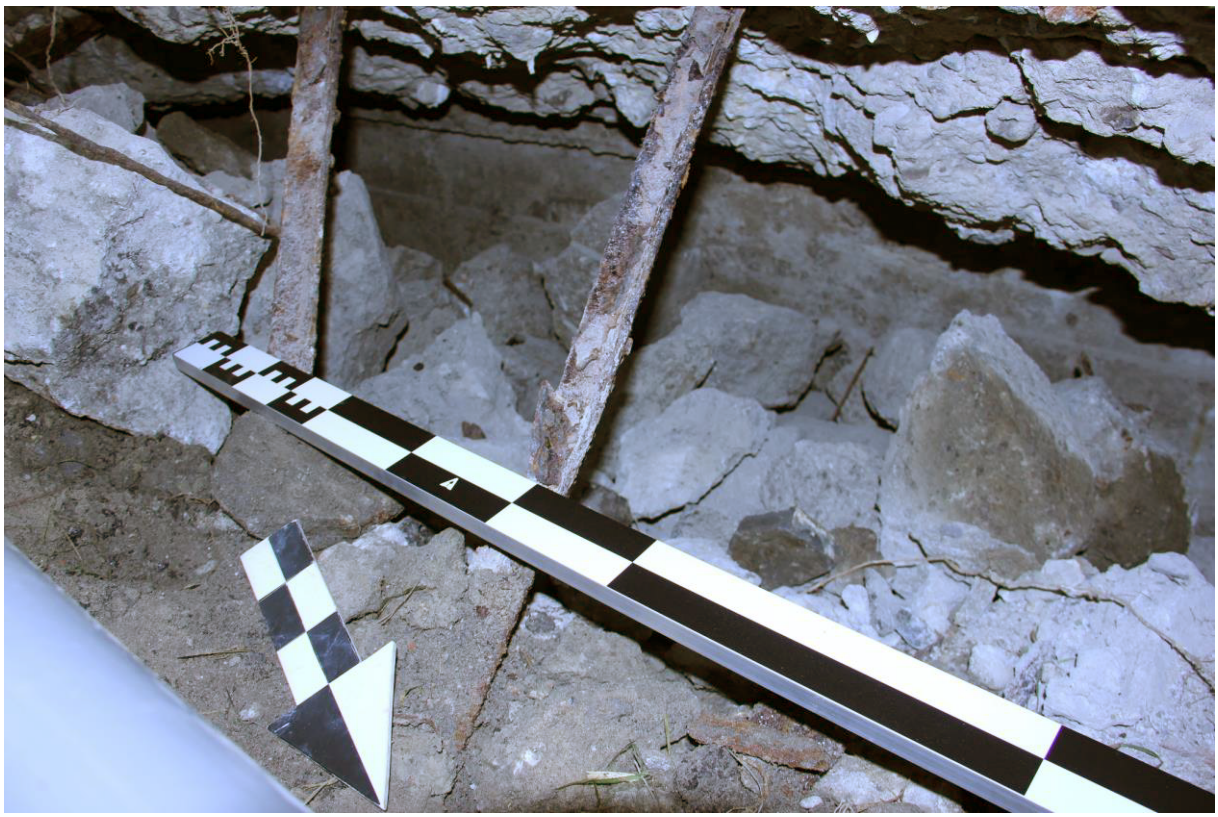

Fig. 7: Een poging tot – beperkt – binnenzicht tijdens de terreinevaluatie op 3 oktober.

De uitvoering van het veldwerk en de registratie van de gemelde toevalsvondst, vond plaats volgens de bepalingen van het Onroerenderfgoeddecreet (2013) zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 2.0).

Het veldwerk gebeurde onder leiding van Marc Dewilde (veldwerkleider), een technisch assistent (Agentschap Onroerend Erfgoed) en een vrijwilliger. Landmeter-expert Johan Van Laecke, eveneens Agentschap Onroerend Erfgoed, stond in voor de digitale opmetingen, de fotografie en de bepaling van de exacte locatie van de vondst. Bij het veldwerk waren er geen externen betrokken.

Gezien het een toevalsvondst betreft, is er geen sprake van een voorafgaand bepaalde strategie. Specifieke onderzoeksvragen zijn hier evenmin aan de orde.

De bunker werd binnen de mogelijkheden van de werkput vrijgemaakt, onderzocht en digitaal en gegeorefereerd opgemeten. Het inmeten gebeurde met een Robotic Total Station (RTS) en GPS-RTK toestel in Lambert 72. De hoogtes werden geregistreerd in TAW (Tweede Algemene Waterpassing) met minimum GPS nauwkeurigheid. De binnenkant van de bunker werd uitvoerig gefotografeerd, alsook de vindplaats binnen zijn ruimere context.

Fig. 8: Het verdere onderzoek op 11 oktober. Algemeen zicht vanuit het noorden op de vrijgelegde bunker. De muurdikte en het niveau van de wapening (halfweg de dakbedekking) zijn duidelijk.

5 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT

5.1 LIGGING, LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT

De structuur is ingegraven in de IJzerdijk op de linkeroever van de IJzer in Schore, net ten noorden van de Schoorbakkebrug (Fig. 4 en 9). De dijk op de oostelijke oever is een winterdijk en heel wat lager dan de dijk op de westelijke oever, de eigenlijke IJzerdijk. De fundering van het wegdek op de dijk ligt op het dak van de bunker.

Fig. 9: Zicht vanop de brug. Net vóór IJzerdijk nr. 1 ligt de bunker. De trap van fig. 19 bevindt zich aan de electriciteitspaal rechts, aan de hoek van het huis.

5.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Gezien de specifieke ligging in de frontzone is dit een Duitse bunker. De bunker ligt achter de IJzer, net buiten het overstroomde areaal tussen de westelijke IJzerdijk en de spoorwegzate Nieuwpoort-Diksmuide.

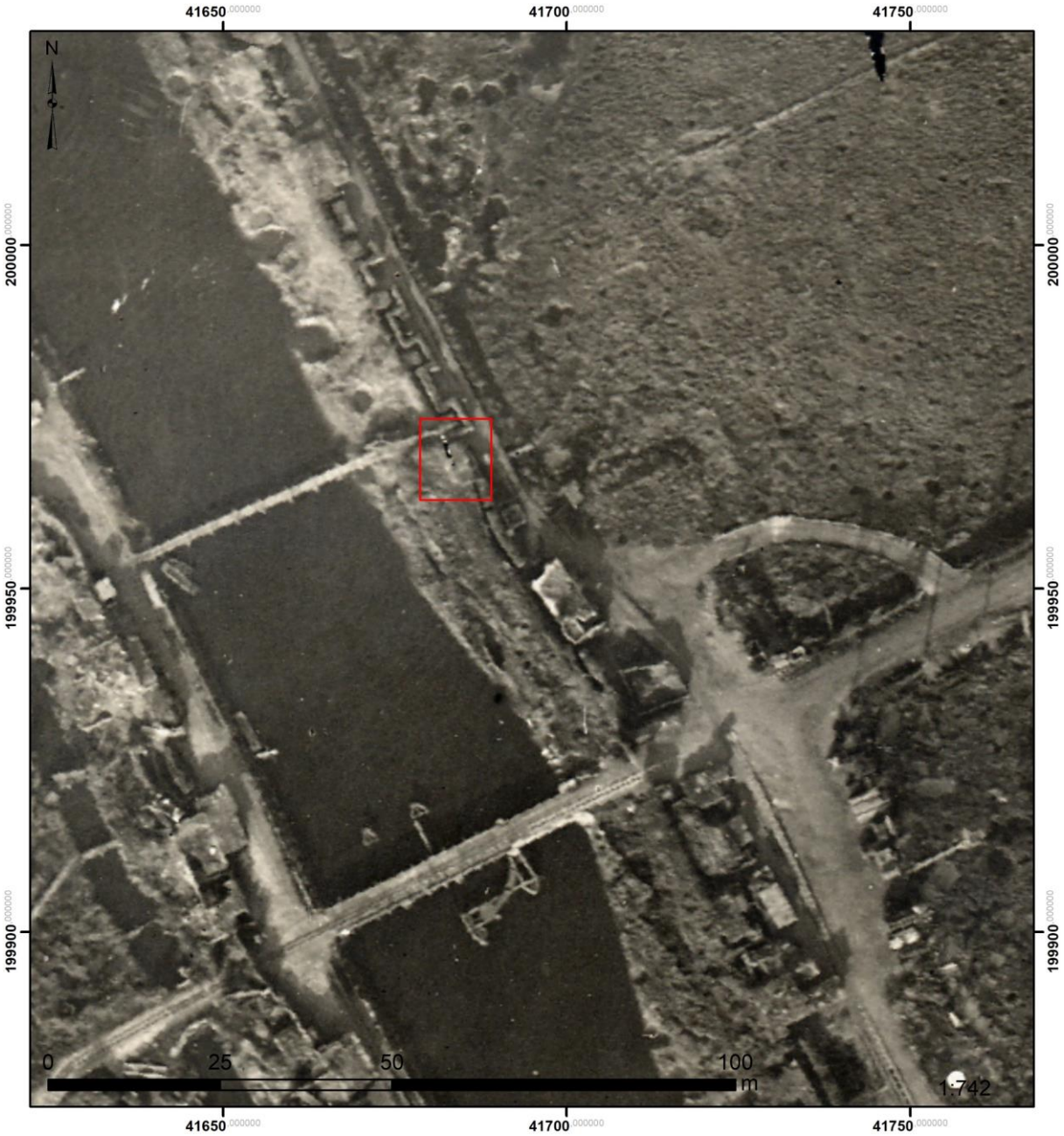

Fig. 10: Luchtfoto van 28 november 1917, waarop de bewuste bunker duidelijk te zien is[1].

[1] Bezorgd door Birger Stichelbaut (UGent), waarvoor dank.

Tijdens de IJzerslag (18/10/1914 – 10/11/1914) moesten de Belgische troepen op 23 oktober Schoorbakke prijsgeven en terugplooien op Stuivekenskerke en de spoorwegzate Nieuwpoort-Diksmuide. Daarbij werd de brug opgeblazen. In de nacht van 25 op 26 oktober werd de onderwaterzetting ingezet en voltooid op 30 oktober. Zo kon men uiteindelijk de Duitse opmars een halt toeroepen. Het betekende ook de aanvang van de aanleg van de Duitse stellingen o.a. ter hoogte van Schoorbakke. Aanvankelijk bouwde men bunkers met betonstenen, later werd alleen nog stortbeton toegepast.

6 BESCHRIJVING VAN DE SITE

6.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Gezien de beperkte omvang van de toevalsvondst werden geen specifieke bodemkundige waarnemingen gedaan. Het maken van bodemkundige referentieprofielen was binnen de context van het terreinonderzoek niet van toepassing.

6.2 DE SPOREN EN STRUCTUREN

De bunker is een met stortbeton gegoten constructie, waarbij het gebruik van keien bijwijlen zeer duidelijk is. De sporen van horizontale beschoeiingsplanken (18 tot 21 cm breed) voor de eigenlijke bunker en verticale planken voor de toegangen is evenzeer duidelijk (Fig. 12 en 15). Een gleuf in de hoeken geeft aan hoe de planken met een verticaal balkje (5,5 op 3,5 cm) aan elkaar waren genageld (Fig. 15).

De beschikbare, rechthoekige binnenruimte meet 4,62 op 2 m (Fig. 11). Op één plaats -aan de vijandige zijde- kon een muurdikte van 1,02 m vastgesteld worden. De structuur is voorzien van een plat dak, dat 0,75 m dik was. Op 0,4 m, van onderuit bekeken, valt één bewapeningsniveau op, waarin betonijzers en staven zijn verwerkt. De staven zijn enkel in de breedte gebruikt. De beschikbare hoogte bedraagt 1,1 m. De vloerdikte komt op 15 cm.

De bunker is in beide hoeken op de oostzijde -aan de vriendelijke zijde- voorzien van een toegang, die 0,65 m breed was (Fig. 13 en 14). Tegen de gevels kwam een dubbele vertanding (4, 7 en 6 cm) voor, die met een deur in verband kan gebracht worden (Fig. 13).

In de vulling van de toegangen zijn geprofileerde betonbrokstukken gevonden, die met bepaalde onderdelen of nevenstructuren in verband moeten staan. Vondsten die gerelateerd zijn aan de bezetting van de bunker zijn niet gevonden.

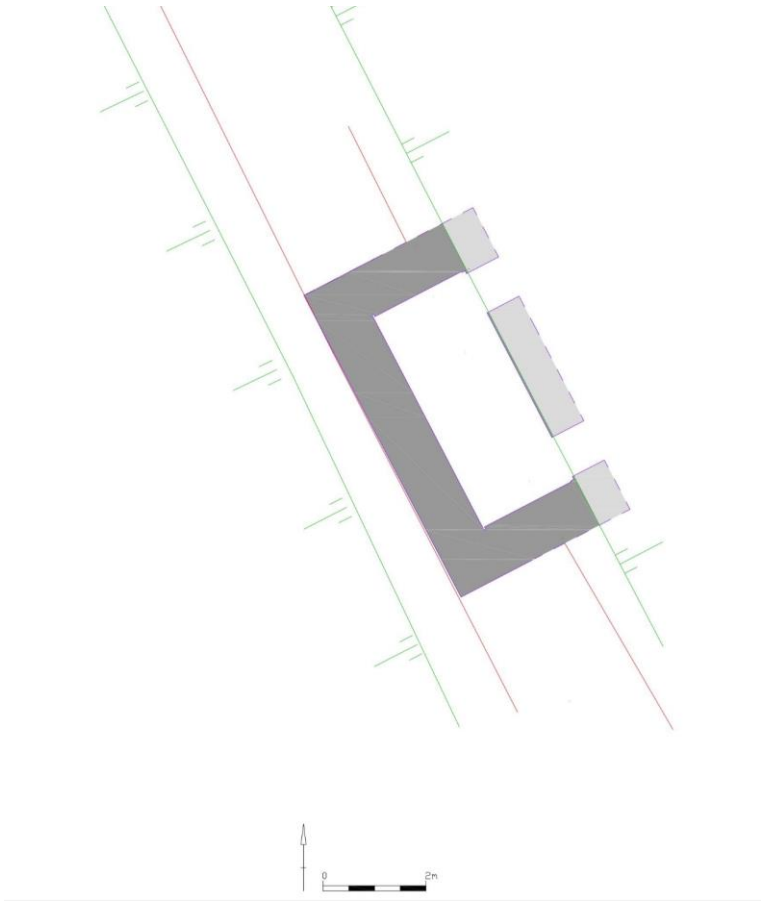

Fig. 11: Detailplan van de aangetroffen bunker. Donkergrijs: aangetroffen delen; lichtgrijs: hypothetische (maar zeer waarschijnlijke) vervollediging van de structuur.

Fig. 12: Zicht op de noordelijke helft: rechts de toegang, links de restgleuf van de beschoeiing. Ook de aanzet van de vloerplaat is duidelijk.

Fig. 13: De noordelijke toegang met de vertanding waarin mogelijk een deur paste.

Fig. 14: De zuidelijke toegang van de bunker.

Fig. 15: Detailopname waarin de restgleuf, ontstaan door het balkje waaraan de horizontale beschoeiingsplanken waren vastgenageld, opvalt, net als aanwijzingen voor de beschoeiingsplanken zelf.

6.3 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Gezien de specifieke ligging in de frontzone is dit een Duitse bunker. De ligging bij de Schoorbakkebrug, net achter het onder water gezette terrein, is uiteraard bepalend, waarbij de bewaking van de wegen en de noodbruggen aan de orde zijn (Fig. 16). Het kan gaan om een manschappenbunker, waarin bij beschietingen kon geschuild worden. Dat er twee toegangen zijn, wijst in die richting. De kleine afmetingen van het bouwsel wijzen dan weer in de richting van een munitiebunker[2]. Er was immers artillerie opgesteld in de buurt.

Op een Duitse loopgravenkaart van deze zone van 18 april 1917 is te zien dat in de IJzerdijk een doorlopende linie is aangelegd (Fig. 17). Tussen Br. 8 en Br. 9 wordt een schuilplaats aangeduid. Op de linkeroever zijn enkel de gebouwen met loopgraven en prikkeldraad tot een versterkte post uitgebouwd. De hoeves in het overstroomde gebied zijn uitgebouwd tot voorposten, die door paden en zelfs een smalspoor verbonden zijn.

[2] Vancoillie & Blieck 2016, 103, 135.

Fig. 16: Zicht op de IJzer, de IJzerdijk en de dorpskern van Schore op de achtergrond.

Fig. 17: Duitse loopgravenkaart van deze zone (18 april 1917)[3].

[3] Bezorgd door Hilde Verboven (OE), waarvoor dank.

Fig. 18: In Schoorbakke stond ook nog een andere, eveneens gegoten bunker. De bunker werd ook als observatiepost en vermoedelijk mitrailleursstelling gebruikt. Uit: collectie André Gysel[4].

Deze bunker is gegoten met stortbeton, waarin kiezel is verwerkt. In een trap in de flank van de dijk, die verbinding maakt met het huisje achter de dijk, zijn betonnen bunkerblokken (0,5 op 0,4 m) verwerkt (Fig. 19 en 20). Ze waren voorzien van gaten en uitsparingen om in combinatie met betonijzers te kunnen gebruiken.

Bunkers bouwen met betonstenen neemt een aanvang in het begin van 1915 en kent zijn hoogtepunt in 1916[5]. Vanaf 1917 neemt gewapend stortbeton de bovenhand. In de 2de linie kon dit evenwel al vroeger toegepast zijn. Het was er rustiger en men had de tijd om het beton te laten uitharden.

Zijn de blokken van de trap afkomstig van een oudere constructie (cf. Fig. 21), die naderhand afgebroken is om plaats te maken voor de aangetroffen bunker?

[4] Persoonlijke communicatie, waarvoor dank.
[5] Vancoillie & Blieck 2016, 96.

Fig. 19 en 20: Trap aan de zuidwesthoek van huis IJzerdijk nr. 1, net ten zuidoosten van de aangetroffen bunker. De trap is opgebouwd met bunkerblokken. In de blokken (50 x 40 x 20 cm) zijn uitsparingen en gaten voorzien om betonijzer aan te brengen.

Fig. 21: Op deze foto met zicht op de tijdelijke voetgangersbrug ter hoogte van Schoorbakke, genomen vanop de overkant, is op de dijk (rechteroever oost) een met zandzakken ingekapselde schuilplaats te zien. Dit is mogelijk de voorganger van de geregistreerde bunker. Sowieso kan het als mogelijk voorbeeld dienen voor het uitzicht van de oudere structuur. Uit: collectie RVT (https://www.routeyou.com/nl-be/location/view/47922509/infobord-schoorbakke-woi).

7 SAMENVATTING

Deze toevalsvondst leverde de documentatie op van een bunker in de IJzerdijk aan de Schoorbakkebrug, die vermoedelijk op het eind van de Eerste Wereldoorlog door het Duitse leger werd gebouwd.

8 BIBLIOGRAFIE

VANCOILLIE J. & BLIECK K. 2016: *Bouwen aan het front. Loopgraven, schuilplaatsen en betonbunkers van het Duitse leger aan het Ieperfront 1914-1918*, Zonnebeke.